

Inyocha Iduuazi: Ntọrị Mmadụ na Igbo Ọchụ Dị ka Enyo Eji Ahụ Ụwa Taa

¹Ebele E. Okafor and ²Oluchi Eugenia Nebolisa

¹Department of Linguistics, African and Asian Studies, Faculty of Arts, University of Lagos.

²Department of Linguistics and Nigerian Languages, Alvan Ikoku Federal University of Education, Owerri Imo State

Ụmị

Agumagu bụ echiche miri emi nke mmadụ ọ bụla chere banyere ọdịnihu okwu, ma bịa were asụsụ nka deputa ma tapia kwere echiche ahu. Nkọwa asụsụ na echiche a echere na-apụta ihe n'ụdị iduuazi, ejije ma ọ bụ abụ. Dị ka enyo, agumagu na-egosiputa ihe na-eme na ndụ; tinyere omenaala na nkwa enye obodo. Ebumnobi e jiri mee nchọcha a bụ ka e nyochaa lduuazi a: *Dike Egburu N'Azụ Ụlọ* nke Akaa dere, wee gosiputa ka lduuazi a si dị ka enyo eji ahụ ihe na-eme n'ụwa taa. Site n' inyocha lduuazi a, a chọputara na ọ gbara ntọrị mmadụ na igbo ọchụ dị n'ala Igbo taa n'anwụ, nke bụ ihe ndị a butere ya; agụ, ụbiam, enweghi ọrụ, ohi, enweghi ezi nchekwa, ngana, anya ukwu, agwa mere mere n'ihu kwompi n'azụ, okwu asị na ikwado ihe ọjọọ. Nchọcha a gbasoro usoro nchọcha sọvee. Ọ bụ nkwasị ka a gbasorokwaa nkatụle. N'ikpeazu, a tụturu aro ka gọment taa ndị ntọrị mmadụ na ndị ogbu ọchụ ahụ mgbe ọ bụla e jidere ha iji kuziere ndị ọzọ ihe. Nke a ga-eme ka ihe ọjọọ belata n'ala Igbo na Naijiria.

Mkpọlite

Agumagu bụ echiche miri emi nke mmadụ chere banyere isi okwu bụla nke e jiri asụsụ nka nkọwaputa. Ọ bụ ihe e dere ede ma ọ bụ ihe niile a koro n'onu n'ime otu obodo ma ọ bụ n'otu oge. Agumagu bụ akuko abụ ma ọ bụ ejije, nke na-enye mmadụ obi anuri, afọ ojuju, amamihe na ezi echiche. Okafor na Ewelukwa (2008:293) kwuru na “agumagu bụ ihe niile edere ede ma ọ bụ a koro ako, nke na-akpalite mmuo ndi mmadu. Ọ bụ ihe odide niile nke e chere bara uru site n'okpu ruo n'okpu, bịa di ezi mma, na-akpalite mmuo mmadu”. Agumagu bụkwa edemede ndi e were ka ọrụ nka di ka ejije, akuko aroro aro, abụ, edemede, akuko na nkwa ndu mmadu, edemede niile nke obodo na akuko gbasara njem. Agumagu na-enyere anyi aka n'iji ya kuzie otutu ihe di mkpa na ndu mmadu. Otutu akuko, egwuregwu na abụ na-akuziri anyi ihe omimi di iche iche. Agumagu na-akuziri anyi ihe di mma na ihe ndi di njo, ma mekwaa ka a kpaa oke n'ihe ọjọọ di iche iche ma nabatakwa ihe oma na ndu anyi. Obi (2006:487) n'Agwuna (2014:37) kwara agumagu di ka uto kachasi mkpa e si aghota ma na-akowaputa mmadu, ya na ihe gbasara etu obodo si di n'ihe gbasara ochichi, ekpemekpe, aku na uba, nsogbu na mmeorita mmadu na ibe ya, na etu ndi mmadu si ebi ndu. Nke a gosiri na agumagu na-anochite anya etu e si ebi ndu ma e dere ya n'abụ, ejijema ọ bụkwa iduuazi. Odee na-edede ihe ọ bụla ọ hụrụ na-eme n'obodo, ebe o bi. Nke a bụ iji gosiputa ma ọ bụ gbaa n'anwụ ihe ọ bụla ọ hụrụ a na-eme n'obodo iji hụ na e lebara anya na nsogbu ahụ ma dozie ajoya ya ka obodo dikwa mma ma gaa n'ihu. Agumagu di uto abuo; agumaguonu na agumagu ederede.

Agumagu ugbo a na-agbado ukwu n'agumagu odinala. Onye ọ bụla choro ide agumagu ugbo a na-agbado ukwu n'ihe ọ hụrụ na-eme n'agumagu odinala. Ezema (2012:7-8) kwuru na Chinua Achebe buoka ibe n'ihe gbasara agumagu ugbo a n'asusu Bekee; e lee anya n'otutu ihe o dere, a ga-ahụ na ha gbadoro ukwu n'agumagu odinala Igbo. A ga-ahukwa na ndi mere ka agumagu ugbo a e dere n'asusu Igbo gbagote taa bidoro n'agumagu odinala Igbo. Mmadu di ka D. I.

Nwoga, R. Egudu, I. U. Nwadike d.g. bidoro njem ha n'ihe gbasara agumagu ugbu a site n'ibido n'agumagu odinala.

Agumagu bu iji asusu di mma dikwa ogo weputa ihe o bu la e dere ede ma o bu nke e kwuru ekwu. Uzochukwu (2004:4) kwuru na o bu iji asusu weputa nkamma bu ihe dikasiri ihe n'agumagu n'ihe omumu ndi ozo". Agumagu na-eleba anya na ngalagba niile di n'agumagu nke ndi Bekee na-akpo ederede. Halliday (1961:224-257) n'Chinagorom (2013:8-9) kwuputara na asusu na-arụ ọrụ ụfọdụ. Asusu na-eweputa echemeche; o bu asusu ka e ji amata uche. O bukwu n'ime asusu ka e ji amata mbunuche ndi no na mkparita uka. O bukwu n'ime asusu ka onye na-ekwu okwu ji eweputa uche ya. O bu na o bughi etu ahụ, o nweghi onye ga-amata ihe e bu n'uche. Asusu ka e ji ekwuwaputa ihe, o bu n'ime asusu ka mmadu si ekwu ka o si diiri ya. O na-eji ya egosi anuri na iwe ya. E wezuga asusu, a gaghi enwe ike mata etu o si metuta mmuo mmadu; agaghikwa enwe ihe di ka agumagu ma e wezuga asusu.

Ntuleghari agumagu

Nkwa okpurukpu okwu

Ntọrị mmadu bu iji ike, aghughu ma o bu mmaja kpuru mmadu, kpochie n'uzodi n'iwu. Ebe ndi ntọrị mmadu na-edowe onye ha toro bu ebe iwu akwadoghi. O nwere ike ibu n'ulo ma o bu n'ohia. Ntọrị mmadu bu ọrịa zuru uwa onu taa. N'oge mbu, ntọrị mmadu adibughi n'ala Naijiria na n'ala Igbo n'ihia na ndi Igbo anaghi etinyebu aka n'omume na-asọ oyi. Mana taa, ntọrị mmadu buzi uzo otutu ndi mmadu n'ala Igbo si enweta ego n'agbanyeghi ihe oghom na-esite na ya aputa. Agofure na Yushua (2017:301) kwuru na o bu na Naija Delta ka ntọrị mmadu malitere na Naijiria. Ka o malitesiri na Naija Delta, o malitere na mgbago ugwu ala anyi. O bu ndi Boko Haram malitere ya na mgbago ugwu ala Naijiria. O bu n'afu ahụ ka a toro umuakwukwo nwaanyi bu ndi Chibok bu ndi ahubeghi otutu n'ime ha anyi ruo taa.

N'ala Igbo, n'oge ugbo a, a na-atọ mmadu n'uzo di ihe ihe; o nwere ndi a na-atoro

nara ego ma gbuo ha, nwee ndi a na-atoro, e mechaa hapu ha, nwekwaa ndi a na-atọ n'ihia ndoro ndoro. Otutu ntọrị mmadu a na-enwe n'oge ugbo abu nke na-esite n'aka ndi enyi, ikwunaibe, dg.

Nwadike (2012:245) jurusi:

O turu gi n'anya na ndi ikporo enyi na-atughari, na-ewo gi opio n'ahu ka Brutus, na-ebo gi ebubo ugha ka ndi Farisii, na-akwasasi asiri ebe niile iji metoo aha, ugwu na okpu nze chi kpuwere gi? O turu gi n'anya? O gbara gi ghari ka o bu na i chefuola na n'awa ka anyi no? I chefuola ihe e mere onye nzoputa uwa, bochie ya onu, maa ya ikpe onwu n'emeghi nta, n'emeghi imo, ma ya foduzie aja di ka gi enyi m. Naani gbachite ha nkiti, naani jidere ha ugu, jidere ha ofo"

Nke a putara na ikwawa aka oto di mkpa na ndu mmadu niile bi n'awa. Onye na-akwawa aka oto, o burugodu na e nwere ntọrị mmadu na ndu ya, onye di otu ga-enweteriri ikpe nkwumoto. Otu onye omebe iwu na steeti Anambra a toro n' agbanyeghi na ndi toro ya gburu ya, emechara jide ha. Ozokwa, ka ndi toro nna onye chiburu steeti Rivas gbuchara ya, emechakwara jide ha; ha no ugbo a na nke ndi uwe ojii na-ata ahuhu ihe ha metara.

Igbo ochu

Igbo ochu bu mmadu inapu mmadu ibe ndu n'ike. Igbo ochu so n'aru nwere n'ala Igbo. Madulosi (2011:20) kwara igbu ochu di ka ikwafu obara. O kwuru na onye o bu la kwafuru obara aghaghi inata ntaramahuhu diiri ya. Nke a putara na o bu aru mmadu igbu onye chi ya

dowere ndụ, n'ihì na ọ bụ naanị onye kere ndụ kwesiri iwere ya mgbe ọ bụla oji chọọ. Mmadu inokata hie aka abụọ n'anya miri nma ma ọ bụ egbe gbuo onye chi ya dowere ndụ gburu ọchụ n'ihì na ọ kpachara anya gbuo onye o gburu. Akooma (1988:7) kowakwara na igbu ọchụ bụ ihe nwere ike ikpochapụ ezi na ụlọ mgbe o kwuru na n'ihì na Oriakụ gburu Onuma, nara ya ala ya, ezi na ụlọ Oriakụ n'onwe ya kpochapụrụ. Nke a putara na onye ọ bụla gburu ọchụkwesiri ikpu arụ iji gbalari odachi ya na ya so. Ebe ọ bụ na onye ọ bụla gburu ọchụ ga-emeturiri ezi na ụlọ ya, ọ dikwa mkpa na eme dara ala na ndi ichie obi maka ọbara a kwafuru, ka nsogbu otu onye butara, ghara imetuta ndi ozo. Ofomata (1996) kowara n'Offor (2010:2) na aka kpara ndi gburu otu nwoke ndi obodo Umunka ji eje mba bu Oha huru n'ikpeazu; ọ takwara isi ha. Nke a putara na ntaramahuru na-adiri onye ọ bụla mefuru ọbara na-adị okpu tooro okpu. Nwadike (2002:171) n'Nebolisa (2019:31) kwenyere na nke a mgbe o kwuru na ọbara na-achughari onye ọ bụla kwafuru ya, ma ọ ga-ejideriri ya, ma taa onye ahu ahuru kariya ma ọ kpuru aru so ya. N'oge mbu n'ala Igbo, igbu ọchụ bụ aru, mana n'oge ugbo a, ihe gbasara igbu ọchụ aghoola omenala n'ala Naijiria. Ihe a na-eme oge ọ bụla egburu ọchụ bụ ikpu aru. Ọ bughị onye ọ bụla nwere ikike ikpu aru. Ọ bụ ezeala na-akpu aru n'ebe di ichie ichie n'ala Igbo. Ka o sila di, ọ bughị aru niile ka ezeala nwere ike ikpu. O nwere aru ndi ka ibe ya njo. Ọ buru na e gbuo ọchụ n'obodo, a na-akpo ndi ọ bụ ọrụ ha ikpu aru. Na mpaghara Oka na steeti Anambra, ọ bụ ndi Nri na-arụ ọrụ a. Ekwealor (2013:114) kwuru na otutu ndi Igbo were Nri di ka isi onodu ekpemekpe odinala ha. A na-elegara ndi Nri anya di ka udo jikotara omenala ndi Igbo, tinyekwara ekpemekpe odinala ha. A ma ndi Nri nke oma site n'aka ndi dibia ha na-agaghari ebe di ichie ichie ma na-agwo ọria di ichie ichie. Ikpu aru nwere ike buru nke otu onye, nwekwaa ike buru nke igwe mmadu. Ọ buru aru a ma onye metara ya, ọ bụ onye ahu ka ọ ga-ada n'isi. Ma oge ufodu, ihe odachi di ichie ichie na-adakwasị obodo, d.k. ubara onwu, tumadi onwu ike na onwu ikwo, ala emeputaghi nri d.g. Taa, nwanne na-egbu nwanne ya; enyi na-egbu enyi ya; nwunye na-egbu di ya. Mana ọchuo bula mmadu gburu nwere ntaramahuru ya na ya so.

Atutu njimarụ

Atutu mme na ndu bu atutu na-esite n'agumagu na-eziputa eziokwu ihe na-eme ndu. Atutu a di ka Cuddon (2014:690-591) na Habib (2011:168) siri kwuo malitere na mba France n'afọ 1830 ha, site n'aka Flubert na Balzac. Atutu a bu nke e weputara iji lebaa anya n'ime uwa nakwa ihe di n'ime ya. Ọ na-agbaso nhurunanya ma na-eweputakwa akparamagwa umu mmadu di ka o siri di kpomkwem. Atutu a na-agbakwa mbu ihu na ọ na-ewezuga akuko, ndi na-enweghi ike ime eme n'uzo ya niile. Gwynn (2002:94) na Worthen (2004:535) kowara atutu a di ka nke na-agbaru ihu nyere ihe ojoo di ichie ichie na-eme n'uwa, okachasi ihe ndi mmadu kporo aru, bia weputa omume ojoo ndi ahu di ka ọ di ma si uzo di etu ahu mee ka ndi mmadu lenyemie anya ma chekwaa ezi echiche gbasara ndu ha.

Akponye (2014:422) kowara adi ka nke a na-akpo atutu nhurunanya n'asusu Igbo. O kwuru na atutu a na-eziputa ihe na-eme n'agumagu di ka enyo ihe a na-ahu na ndu kwa ubochi. Chekhov (1954) n'akwukwo Meyer (1997:1065), Lukacs (1981:52) na Olaniyan na Ouanysen (2007:340-342) kowara atutu nke-wu-ezie di ka atutu na-eji uzo doro anya na-emepe anya na echiche oguu n'imata nke bu eziokwu. Ihe nke a putara bu na atutu nke-wu-ezie na-eziputa emereme digasi ichie ichie di ka a na-ahu ya na ndu kpomkwem. N'atutu a, mmekorita di n'etiti agwa na ibe ya bu udi mmekorita a na-ahu na ndu kwa ubochi. Ebe asusu ha na-ewebata na ya bu udi asusu a na-anu mgbe ọ bula. Isi okwu atutu a na-elebakari anya na ha gunyere mmekorita mmadu na ibe ya, ochichi, ọrụ, ihe gbasara ihunanya, ndu ezi na ulọ, na onwu. Atutu nke-wu-ezie na-elebakwa anya n'ihe na-eme n'obodo. Ibsen (1978) n'akwukwo Kirzner na Mandell (2007:1289), Moore

(1980:12-15), Ndebele (1986:43-57) na Lukacs (1977:119) kọwara atụtụ a dị ka nke e weputara n'ihu iduuazi uwa nrọ, bụ nke na-ekwukarị naanị ihe enweghi ike ime eme. Ha gakwara n'ihu kwuo na atụtụ a na-eji iduuazi na-akuziri ndị mmadụ nsogbu a na-ahụ n'ogborogbodo ha bi na ya. Nke a putara na atụtụ nke-wu-zie anaghị ewebata akukọ enweghi ike ime eme dị ka a na-ahụ n'iduuazi uwa nrọ. O bụ atụtụ a dabara iji mee nchọcha a n'ihu na o weputara agumagu dị ka enyo ihe a na-ahụ na ndụ kwa ubochi.

Ntucha njatule

Na Naijiria nakwa n'ala Igbo, ufodu obodo na ibe ha na-azọ ala. Oge o bula govmment batara na okwu ala, kee ikpe, o na-abu ihe mwute nyeere ndi obodo nke e kpegburu.

Site n'ubochi ahụ govmment kpechara ya bụ ikpe ala, ka otu nwaokorobia ama ama n'izu ohi na ntọrị mmadụ n' obodo Abangwu bụ Echiadighi, jere zuo ndi otu ya maka imesi obodo Waka ike. Akaa (2014:29)

Otutu oge ka obodo di otu a na-achọ ọzọ ọzọ ha ga-eji bọọ obodo e kenyeere ikpe obo; di ka a huri n'obodo Abangwu, ha ji n'ihu ala nke govmment keworo ha malite izu ohi n'obodo Waka. N'ala Igbo taa, o nweghi oge ejighizi ezu ohi. N'oge mbu, o bu naanị n'oge abali ka e ji ezu ohi, ma taa n'ala Igbo, a na-ezu ohi n'ututu, ehie na n'abali. N' oge ugbo a, a na-aka ezu ohi n'oge ututu na ehie karịa n'oge abali.

Otutu ihe ka a na-ezu n'ohi n'oge a, d.k. ekwentị, ugboala, ego, ohi igwe intanet, ohi nwa, ohi asambo, ohi okuko, ewu nakwa anu ulo di iche iche. A na-ezu ohi ala site na mmadụ iwere ala abughi nke ya; udi ohi ala ọzọ bu site n'iwere ala e resara onye ọzọ, regharịa ya. Ihe ndi a niile ka Akaa (2014) jiri iduuazi ya bu *Dike E Gburu N'azu Ulo* were gosiputa.

Nsogbu ntọrị mmadụ bidoro n'obodo Waka ka ndi govmment kpebiri na ala ha na ndi Abangwu na-azọ bu nke ha. Kamgbe ahụ, o nweghi kwa izu uka umuaka anaghị efu. Ndi Abangwu na-atoro umuaka na-egbu ha ka a na-egbu ijiji.

O nweghi ubochi umuaka, a naghị efu n'obodo Waka. Ndi Abangwu ekweghi ha e kuru ume ndu. Ha na-atoro umuaka na-egbu ha ka a na-egbu ijiji. Akaa (2014:28)

Otutu ndi bu n'obodo Waka azu ahia kwapuru laa obodo ọzọ. I bata n'obodo Waka, ha ekweghizi anabata ndi obia. Nke a esighi ndi Waka n'aka; kama, o bu ndi Abangwu nuru iyi na o nweghi ihe ga-eme ka ndi Waka nuu mmiri togbo iko.

Otutu bi n'obodo Waka na-azu ahia kwaara ngwo ngwo ha gbalaa n'obodo ọzọ. N'ihu ya, i bata n'obodo Waka, ha ekweghizi ndi obia. Akaa (2014)

N'ala Igbo taa, ntọrị mmadụ na igbuochu buzi okwu akpu n'onu. Oge niile ka a na-anu na atoro mmadụ, gburie ahụ ndi a toro, resa ndi ogwu ego, bu ndi kwenyere na o bu site n'igbu mmadụ ka eji enwe ego. N'oge a n'ala Igbo, o nweghi onye ndi ntọrị horo; ha na-atoro nwata, okenye, okorobia, agboghobia, ndi chiri echichi n'omenala, ndi uko, na-atokwa umuakwukwo. Na steeti Imo, Ogugbuaja (2025:19) kwuru na n'ubochi 3 na Maach, 2025, ndi uwe ojii jidere ndi ntọrị mmadụ anọ, oge ha na-atọ mmadụ n' Irete di na mpaghara steeti Imo. Na steeti Edo, Aliu (2025:6) kwuru na n'ubochi 5 na Maach, 2025, ndi ntọrị toro otu uko na otu onye ọzọ ka na-amu echichi uko. Na steeti Benue, Abah (2025:6) kwuru na ndi ntọrị toro umuakwukwo anọ na-agu na Mahadum Benue n'oge abali, mgbe ha na-aga igu akwukwo. Na steeti Anambra, n'onwa

Disemba, a toro otu Bishop na Dayosis nke Nnewi; o kwuru ha nnukwu ugwo tupu a hapu ya. Ozokwa na steeti Anambra, a tokwara otu ukọ si mba ofesi lota; o kwuru ugwo tupu a hapu ya.

Di ka n'obodo Waka, otutu ndi Igbo agbapula n'ala Igbo, birizie na mba ofesi maka egwu ndi ntori mmadu. Otutu ndi bi na mgbago ugwu ala Naijiria akwapula, kwaga n'ebeozo, iji gbalahu ndi ntori mmadu; ntori buzi oria zuru uwa onu. Na *Dike Egburu N'azu Ulo*, otutu ndi aka ha di ochaka e gburu. Maazi Ihendu bu nwoke obi oma, ya na ndi niile ya na ha soro gaa ime udo n'obodo Abangwu. Igbo ndi aka ha di ochaka buzi ihe a na-ahu n'awa taa. Ndi Abangwu gburu Mz. Ihendu, maka ihe na-enweghi isi na odu. N'ala Igbo taa, ndi mmadu na-egbuzi ibe ha ka okuko. A na-azo ala, e gbuo mmadu; onye ya na mmadu koroo nuo gbuo ya. N'ala Igbo taa, otu a ka ndi mmadu na-eji maka ihe enweghi isi edula ibe ha mmuo di ka o di n'akwukwo iduuzi *Dike Egburu N'azu Ulo*.

Ihe Ndi Na-Ebute Ito Mmadu Na Igbo Ochụ

Okoye na Okoye (2009:40) kwuru na onye nga na kpoo ute, agwu ekpughee ya. Onye nga na di ka obu. Egbe gawa ibute uriom, obu ebeere ya, si, butekwa, esokwa m gi. Ma egbe butechaa, chowa iri, obu asi ya buta ka e kee. O bu nga na yiri obu akwa n'ahu; o na-asi egbe buta ka ha kee, gini mere na o gaghi ebuta nke ya?.

Di ka o di n'akwukwo Akaa (2014), Echiadighi na ndi otu ya enweghi ebe e kwuru na o nwere oru ha na-arụ ma o bu ahia ha na-azu iji nyere ndu ha aka. N'ihu ya, mgbe o bula agwu bira, ha agawa obodo Waka itoro mmadu, na izu ohi iji nweta ego.

N'obodo bula, a na-ezu ohi, ato mmadu, na-egbu ochu. Otutu ndi na-egbu, ato mmadu bu n'aka ndi ma ha nke oma ka esi nweta ha. N'akwukwo *Dike Egburu N'azu Ulo*, Echiadighi na ndi otu ya ma obodo Waka nke oma, mara na ya bu obodo achoghi nsogbu. Ha ma ka ike ndi Waka ha; o bu ya mere ha ji eje ohi ebe ahu, maka na ndi na-egbu ochu na ndi ntori na-esite ihe a gwara ha ma o bu ihe ha ma gbuo ma o bu toro onye ha choroo.

Di ka a huru na *Dike Egburu N'azu Ulo*. Ka e gburu Echiadighi, ndi obodo ya bu Abangwu ruoro ya uju nke ukwu. Nke a turu otutu obodo n'anya. Ndi Abangwu jiri maka Echiadighi gbuo otutu umunwaanyi ndi Izuama niile a na-ahu n'obodo Abangwu; Mz. Ihendu gburu Echiadighi bu onye Izuama. Ha mechara gbuo Mz. Ihendu. Ihe kpatara ndi Abangwu jiri mee nke a bu na ha siri na Echiadighi bu dike ha ji eje mba. Ha ji maka ya gbuo otutu ndi aka ha di ochaka. Ndi Abangwu, kama ha ga-ekweta na Echiadighi bu onye ntori, ogbu ochu na onye ohi, ha siri asi na Echiadighi bu di ke ha ji eje mba.

Obierozie (2014:24) kwuruna anya ukwu bu oke ochicho. Ihe onye enweghi igu ya, ebe ukwu ya na-agaghi eru ka o choroo iga. O di ya ka ya buru aka ji aku; di ya ka ya buru okacha mara; ju onu mgbe ya na ahuhu bidoro mewe. N'akwukwo Akaa (2014), ndi obodo Abangwu, ndi na-azo ala ndi Waka, nwere ala nke ha; kama, ha na-eme nke a n'ihu anya ukwu. N'ala Igbo taa, e nwere otutu izo ala. Onye na-azo ala mmadu abughi na o nweghi nke ya; kama, o na-eme nke a n'ihu anya ukwu. N'ala Igbo taa, otutu na-erewe mmadu iri otu ala, naracha ha ego n'otu n'otu. Ihe kpatara nke bu n'ihu anya ukwu.

Di ka o di n'akwukwo Akaa (2014), ihe Echiadighi na ndi otu ya mere ndi Waka kawanyere njo mgbe ha chupuru ndi uwe ojii na-eche obodo Waka, ma gbuokwaa otutu n'ime ha. N'ala Naijiria, otutu obodo na mgbago ugwu, ufodu obodo enweghizi ndi uwe ojii. Otu a ka o di na

mpaghara ala Igbo ụfọdụ. Nke a mere na ntọrị mmadụ na igbu ọchụ ekweghi ala ala tumadi na mgbago ugwu, ebe e nwere Boko haram.

Ntuziaka

Site na nchọcha a, e nyere ntuziaka ndị a. N'ala Igbo taa, ọtụtụ oge ka ndị uwe ojii na-agba ọsọ n'ebe enyere ha ka ha chekwaa. Mgbe nke a mere, ihe ọjọọ n'obodo ahụ na-akawanye njo, kari etu ọ dị na mbụ. Ndị uwe ojii kwesiri iji ndidi ruo oru ha ma buru n'obi na ihe ọ bụla nwere malite ga-enweriri mmechi, na o tee aka ọ dị njoyo, ọ dị mma.

Onye ọ bụla n'ala Igbo kwesiri inwe afọ ojuju n'ihe o nwere ma hapu idi na-ele anya n'ihe onye ozọ. Nke a ga-ebelata ntọrị mmadụ na igbu ọchụ n'ala Igbo. Onye ọ bụla kwesiri bu onye nche ibe ya, kwusi ikwu okwu asi na ikwado ihe ọjọọ. Onye huru ebe ndi ntọrị mmadụ na ndi ogbu ọchụ zoro, ma ọ bu na-akpa nkata ihe ọjọọ kwesiri iga, gwa oha obodo na ndi oru nchekwa. Ihe gbasara ntọrị mmadụ na igbu ọchụ bukariri n'aka ndi ntorobia ka a na-ahukari nke a. Onye ntorobia ọ bụla kwesiri inwe ihe ọ na-arụ iji gbalahu ntọrị mmadụ na igbu ọchụ. Ndi govmment kwesikwara inye ndi ntorobia oru ma na-elekotakwa umu ogbenye, na ndi ihe na-esiri ike.

Mmechi

Nchọcha a lebara anya n'okwu akpu n'onu n'ala Igbo n'oge a bu igbu ọchụ, ohi na ntọrị mmadụ bu nke putara ihe n'akwukwo *Dike E Gburu N'azu Ulo* nke Akaa (2014). O bu atutu mmenezie ka a gbasoro mee nchọcha a. O bu atutu a dabara n'ime nchọcha n'ih na o na-eziputa ihe na-eme n'agumagu di ka enyo ihe a na-ahu na ndu kwa ubochi. *Dike E Gburu N'azu Ulo* gosiputara ka ndi mmadụ si nodu n'uju n'oge ugbo a, n'ih ndi ntọrị mmadụ na ndi ogbu ọchụ. Iduuazi a gosiputara na ntọrị mmadụ na igbu ọchụ ka abukwa aru n'ala Igbo, n'agbanyeghi na ndi mmadụ e kwetazighi n'ih gbasara aru. *Dike E Gburu N'azu Ulo* na-egosiputa na o nwere otutu ihe ndi govmment na umu afọ Igbo kwesiri ime, iji gbochie ihe iyi egwu ndi a. Govment ala anyi na otutu umu afọ Igbo na-eji okwu ha agba izu kwesiri inye ndi ntorobia ohere igu akwukwo n'efu, kwado ndi chorọ izu ahia n'udi inye ha ego na ikwado ndi uwe ojii maka ezi nchekwa. Nke a ga-enye aka belata oke ntọrị mmadụ na igbu ọchụ juputara n'ala Igbo n'oge a.

References

- Akoma, E. (1988). *Obidiya*. Ibadan: University press
- Akpuonye, O. (2014). *Bi- lingual dictionary of Igbo and English language*. Totan press
- Agwuna, S. O (2014). Inyocha abu ime mpu na ngana di ka enyo e ji ahụ ụwa taa. *Ekwe Jonal nke Ndi Igbo Scholars Forum*.
- Abah, H. (2025: March 5). Benue varsity students still in captivity 1 week after abduction. *Daily Trust*. ihu 6
- Akaa, O. U. (2004). *Dike egburu n'azu ulo*. Ujaka Educational Press
- Agofure, J. O. & Yushua, 2A (2007). The city in crisis: Terrorism and kidnapping in Helon Habila's oil or water. *Journal of Literary Society of Nigeria*
- Aliu, O. (2025: March 5). Catholic church kicks as kidnappers abduct priest, seminarian in Edo. *Vanguard*, ihu 6.
- Cuddon, J. A. (2014). *Literary terms and literary theory*. Penguin press.
- Clark, P. B. (1982). *Literature and sociology*. Hawap Press

- Chekhov, L. A. (1954). *A jest of one act one play*. Penguin Press
- Chinagorom, C. L. (2013). *Uru akanka n'agumagu Igbo ugbu a*. I.O Press
- Ekwealor, C. C. (2013). *Omenaala na ewumewu Igbo*. Africans press
- Gwynm, S. M. (2002). *Literature: A pocket anthology*. Addison Wesley Press.
- Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Blackwell Press.
- Ibsen, H. (1978). *The complete major prose plays of Henrik Ibsen*. Penguin Press
- Lesser, S. O. (1957). *Fiction and the unconscious*. Boston: Beacon press
- Lukacs, G. (1977). *Critical realism and socialist realism*. London: Merlin Press
- Kirsznier, L. G. and Mandell, U. S. R. (2007). *Literature reading, reacts writing*. Thompson Press
- Moore, G. (1980). *Critical reflections on realism*. University of Indiana Press
- Madulosi, D. C. (2011). *Omaricha abu*. Askme Press.
- Meyer, M. (1997). *The compact Bedford introduction to literature*. Part 1 Press
- Nebolisa, E. O. (2019). Ntule nsọ ala na arụ n'agumagu ederede Igbo ahọrọ: Nchocha Ph.D. Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka
- Ndebele, N. (1986). The rediscovery of the ordinary. *Journal studies of South Africa*, Vol. 12, 57 ihu 43
- Obi, N. M. (2006). Language; A tool for literature in four decades. Na Ndimele (Ọhz.). The study of language and literature in Nigeria. A festschrift for Kay Williamson. National institute for Nigerian languages in Lagos and Grand Orbit Communication.
- Ogugbuaja, C. (2025: Maach 5). Police foil kidnapping ring in Imo, arrest for suspect. *Guardian*, ihu 19
- Olanyian, T. & Quanyson, A. (2007) *African literature: An anthology of criticism and theory*. Blackwell Press
- Obieroze, A. K. (2014) *Ekpe nna: akwukwo abu Igbo maka ndi sekondiri na ndi koleji*. Pacific Press.
- Okafo, C. U & Ewelukwa, U. (2018). *Nhazi asusu Igbo*. Global printing
- Okoye, H.C (2009). *Ije uwa*. Enugu: Teo Press.
- Worthen, W.B (2004). *The worth of anthology of drama*. Seng Press.

Mgbakwunyere

Nchiketa Akukọ Dị N'akwukwọ Iduazị Dike E Gburu N'azụ Ụlọ Nke Akaa (2014)

N'obodo Izuama otu nwoke dị. Aha nwoke a bụ Maazi Ihendu. Maazi Ihendu bụ onye eji igba mgba were mara. O gbara otutu obodo mgba ma nweta mmeri. Ndị govtment jiri maka mgba nye ohere igu akwukwọ n' efu n'ala Bekee. Ka maazi Ihendu lotara; govtment nyere ya nnukwu ego ma werekwa ya n'orụ Bekee. N'obodo Izuama, otu obodo a na-akpọ Abangwu na Waka ka

ha na ya gbara agbatobi. Waka bụ obodo e nwere ọtụtụ ndị ọgaranya. Ndi obodo ha ya gbara agbatobi bụ ndị Abangwu. O nwere mgbe ndị Agbangwu zọrọ ala ndị Waka, ka ndị gọvment bịa, ha kpebiri na ọ bụ ndị Waka nwe ya bu ala; ya bụ ka ndị Abangwu wepụ aka n'ala ahụ. N'iwe, ndị Abangwu malitere I ga ohi n' obodo Waka. Ha na-atọrọ ụmụaka na-ere ma na-egbukwa ha. Ka ndị gọvment zigara ndị uwe ojii n' obodo Waka, ha gburu ọtụtụ ndị uwe ojii, nke a mere ka ndị uwe ojii gbaa ọsọ n'obodo Waka. Ndị Abangwuwe ejiri obodo Waka mewezie mpụ etu o siri masị ha.

N'ihi oke ohi na ntọrị mmadụ n'obodo dị na Waka, ọtụtụ mmadụ bibu n'obodo Waka, gaa biri n'obodo ọzọ. Nke a wutere Maazi Ihendu n'ihi na ọ bụ onye ọnọdụ ojoo mmadụ nọ na-ewutenke ukwu. O weere egbe ya, gbagbuo otu onye ohi na onye ntọrị mmadụ aha ya bu Echiadighi,oge ya na-ndị otu ya na-aga ohi n'obodo Waka. Ka o mechara nke a, o weere onwe ya nyefee ndị uwe ojii n'aka.

N'agbanyeghi na Echiadighi nke Maazi Ihendu gbagburu bụ nnukwu onye ohi na onye ntọrị mmadụ, ndị obodo ya bụ Abangwu ruru ya uju nke ukwu. N'ihi ọnwụ Echiadighi, ndị Abangwu jiri maka ya gbuo ụmụnwanyị niile bụ ndị Izuama a na-alụ n'obodo Abangwu. Na mgbagwoju anya, ọ gbara ndị mmadụ ghari ihe ndị Abangwu jiri eru uju maka onye ohi na onye ntọrị mmadụ e gburu bụ Echiadighi. Ndi Abangwu kwuru na ọ bụ Echiadighi bụ dike ha jiri eje mba.

Maazi Ihendu bụ ọgaranya, o nwere akwa mmiri ọ rụrụ jikọtara obodo Izuama, Abangwu na Waka. N'ubochi a na-agbape ya bụ akwa mmiri,obodo niile biachara ma e wepụ ndị Abangwu. Iwe ka di ha n'obi maka ọnwụ Echiadighi. Ihe a wutere Maazi Ihendu, ka ọ gara ime udo n'etiti ya na ndị Abangwu, ndị Abangwu gburu ya ma gbukwa ndị niile ya na ha so bịa ime udo ma bụrụ ozu ha.